




Metafizikten Metaverse: Sanal Çağ Yeni Bir Orta Çağ mı?

From Metaphysics to Metaverse: Is the Virtual Age a New Middle Age?

MURAT BAHADIR*

* Asst. Prof., Erzurum Technical University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Farabi Bulvarı No:12, 25010, Yakutiye, Erzurum, Türkiye. E-Mail: murat.bahadir@erzurum.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-8767-2322>

Öz: Tarih boyunca insan, çevresini ve kendisini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte insanın elde ettiği bilgi ve teknolojiler ile şekillenen her çağ, sergiledikleri özelliklere göre karanlık veya aydınlık olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirmelerde insanın arzu ettiği ideallere ulaşması veya ulaşamaması etkili olmuştur. Bugün gelinen noktada insanın eşiğinde bulunduğu sanal çağın şekillenmesinde kendi akli ile yaşadığı çevreyi ve kendisini geliştirme noktasında başarısız olmanın neden olduğu hayal kırıklığı etkili olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, orta çağ ile kurulan benzerlikleri doğrultusunda sanal çağın insanlığı bekleyen yeni bir karanlık çağa dönüşme potansiyeli olup olmadığını tartışmaktır. Bunun için Orta Çağ ile sanal çağı karakterize eden özelliklerin karşılaştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada iki çağ arasında kurulan benzerlikler şunlardır: Metafiziğin yerini Metaverse evreninin, günahkâr insanın yerini kusurlu insanın alması, geçmiş kültür ile bağın kopması ve bilginin tekelleşmesidir. Özgün bir bakış açısı ile kurulan bu benzerlikler bağlamında çalışmanın sonuç bölümünde ise sanal çağda insan bekleyen tehlikeler karşısında alması gereken tavır tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sanal çağ, Metaverse, Orta Çağ, Yapay zeka, İnbot

Abstract: Throughout history, man has aimed to improve his environment and himself. In this process, every age shaped by the knowledge and technologies acquired by man has been described as dark or light according to the characteristics they exhibit. In these characterizations, reaching or not reaching the ideals that people desire has been effective. At the point reached today, the disappointment caused by failing to develop himself and the environment he lives in with his own mind effectively shapes the virtual age that people are on the threshold of. In this context, the study aims to discuss whether the virtual age has the potential to turn into a new dark age waiting for humanity in line with its similarities with the Middle Ages. For this purpose, in this study, in which the method of comparing the features that characterize the Middle Ages and the virtual age is used, the similarities established between the two eras are as follows: It replaces metaphysics by the Metaverse universe, the sinful human being replaced by the imperfect human, the disconnection with the past culture and the monopolization of knowledge. In the context of these similarities established with an original point of view, in the conclusion part of the study, the attitude that should be taken against the dangers that await people in the virtual age is discussed.

Gönderim 5 Nisan 2023
Düzeltilmiş Gönderim 01 Haziran 2023
Kabul 23 Haziran 2023

Received 5 April 2023
Received in revised form 01 June 2023
Accepted 23 June 2023

Keywords: *Virtual age, Metaverse, Middle Ages, Artificial intelligence, Inbot*

Giriş

Dünya üzerindeki uzun geçmişinde insan hem yaşadığı doğayı ehlileştirme hem de kendisini geliştirme amacı içerisinde olmuştur. Bunun için gerekli olan bilgi ve araçlara sahip olmak için de tarih boyunca çalışmıştır. Bu süreç içerisinde yeni araç ve teknolojiler geliştirmiş, bunlar da insanın yeni bilgiler elde etmesini sağlamıştır. Bu bağlamda insanlık tarihini, insanın yaşadığı dünyayı ve kendisini daha iyi hale getirmek için gerekli bilgi ve teknolojileri elde etme çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak İlk Çağ'dan modern çağa uzanan süreçte insan, bu amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği girişimlerde birçok kez hayal kırıklığına uğramıştır. Bu doğrultuda insanın yaşadığı en son hayal kırıklığı, insanın kendi aklı ile karakterize ettiği Modern Çağ'da gerçekleşmiştir. Bu hayal kırıklığı, insanın kendi zekasını aşacak bir yapay zeka ve bedeninden kaynaklı kusur ve kısıtlamaları içermeyecek yeni bir varoluşa sahip olma çabası içerisinde girmesine neden olmuştur.

Modern çağda insanın yaşamış olduğu hayal kırıklığının diğer bir boyutu ise bir nevi doğaya yetkisiz bir şekilde müdahalede bulunan insanın, doğanın işleyiş ve düzenini istediği gibi şekillendirememesinin doğada geri döndürülemez hasarlara neden olmasıdır*. Bu da insanın varoluşunu tehdit eder hale gelmiştir. Bu durumu Freud (2013: 101-102) şu şekilde dile getirmiştir: “İnsanlar doğa güçleri üzerindeki hakimiyetlerini o denli artırmış durumdadır ki, bunların yardımıyla birbirlerini son insana varana dek ortadan kaldırmaları işten değildir. Bunu kendileri de bildiklerinden, günümüzdeki huzursuzluklarının, mutsuzluklarının ve kaygılı hallerinin esaslı bir bölümü buradan kaynaklanıyor”. Bu da evrende yaşanabilecek başka bir dünya arayışını ve de uzay teknolojilerinin gelişmesini hızlandırmıştır. Ayrıca salgın hastalıklar ve aşırı iklim değişimleri (sıcaklık, kuraklık, sel, vb.) insanın kapalı mekanlarda kalmasını gerektirecek olayların yaşanması, insanın zaman geçireceği ve işlerini yürüteceği günümüzde (şimdilik) en uç örneği Metaverse* olan alternatif sanal dünyaların tasarlanmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle içinde bulunduğu doğadan ve kendisinden ümidini kesen insan, gelişen teknoloji ile sanal bir dünya ve yeni bir insan oluşturma çabası içerisinde girmiştir. Bu bağlamda insanlığın adım attığı sanal çağ ile Orta Çağ'ın benzerliklerinin ele alındığı bu çalışmada, sanal çağın yeni bir Orta Çağ olup olmadığı tartışılacaktır.

İnsanın Kendisini ve Çevresini Ehlileştirme Serüveni

Dünya üzerinde dolaşmaya başladığı ilk zamanlarda insan, yaşamak için öncelikle dış dünyayı tanımak ve fethetmek için çabalamıştır. Bir gereklilik ve zaruret olarak ortaya çıkan bu durum, onun kendisini anlamaya yönelmesi için gerekli zaman ve ihtiyacın ortaya çıkmasına engel olmuştur (Carrel, 1990: 27). Öyle ki Antik Çağ'da filozoflar, ilk olarak görünüşün arkasındaki hakikate erişme amacıyla doğaya, daha

* Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) Altıncı Değerlendirme Raporu 2021 (iklim değişikliğinin fiziksel temeli) için bakınız: https://report.ipcc.ch/ar6/wg1/IPCC_AR6_WGI_FullReport.pdf

* Metaverse kavramı ilk olarak Neal Stephenson (1992) tarafından *Snow Crash* romanında bilgisayar tarafından oluşturulan evren anlamında kullanılmıştır. Kitapta insan avatarları ile yazılım ajanları üç boyutlu sanal bir uzayda etkileşime girmektedirler.

sonra sofistler ve Sokrates ile de insana yönelmişlerdir.

İlk uygarlıklardan Antik Çağ'a mitsel inançlar doğrultusunda varlığını sürdüren insan, mitolojilerde kendisine tayin edilen konuma göre yaşamını sürdürmüştür. Ancak felsefenin doğuşu ile insan, yaşadığı evreni anlamlandırmak ve kendi konumunu tayin etme özgürlüğünü elde etmek istemiştir. İnsan aklının eşlik ettiği bu anlama ve anlamlandırma çabası, ilk olarak doğaya daha sonra ise insana ve topluma yönelmiştir. Akıl sahibi bir varlık olarak insanın doğayı bilme potansiyeline sahip olduğunu iddia eden Herakleitosçu ve Demokritosçu düşünürler, insanın doğaya dair düzenlemeler gerçekleştirebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Stoacı ve Epikürosçu düşünürlere göre akıl sahibi olmak, insanın doğa ile uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlayacaktır. Dolayısıyla insan doğanın hakikatine erişme amacı peşinde koşmak yerine kendisi ve öznesi-üyesi olduğu topluma dair hakikatin peşinde koşmalıdır. Öyle ki Sokrates'e göre felsefe, insanın kendini bilme çabasıdır (Cornford, 2015: 22-26). Bu noktada doğanın tamamındansa onun bir parçası olan insanı ehlileştirme ve geliştirme, daha gerçekleştirilebilir bir amaç olarak görülmüştür. Antik Yunan kültüründe entelektüel, ahlaki, sosyal vb. farklı alanlarda insanın bütünsel (zihinsel ve bedensel) olarak gelişimini ifade etmek için kullanılan paideia (Jeager, 1946: 286) kavramı bu durumun bir göstergesidir.

Antik Yunan'dan izler taşımakla birlikte farklı bir zihniyete sahip olan Roma döneminde ise doğaya hükmetmek, onu değiştirmek ve ehlileştirmek için teoriden ziyade teknik bilgi ve pratik uygulamalara ağırlık verilmiştir. Felsefi düşünce anlamında Yunan mirasının üzerine kayda değer bir ekleme yapmayan Roma'da uygulamaya dönük bilgi ve teknik araçların üretimi daha yaygındır. Bu bağlamda öncesi ile kıyaslandığında rasyonel, bilim ve teknik çağı olan Antik Çağ, Yunan felsefi düşüncesi ile evreni ve insanı anlamaya dayalı bir teori çağıdır. Doğaya ve insana hükmetmeyi amaç edinmiş Roma dönemi ile de Antik Çağ, pratik/uygulamalar çağıdır.

Mitolojinin belirleyiciliğinden kurtulan insanın Antik Çağ'daki ilerleyişini, aklın kılavuzluğunda eylemde bulunma özgürlüğü elde etme çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bu çaba, Roma'nın Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi ile kesintiye uğramıştır. Hristiyanlık ile birlikte insanın hakikate dair kendi aklının ürünleri olan çalışmaları ve bilgi birikimi, pagan olarak nitelenerek reddedilmiş, tahrip veya yok edilmiştir. Bu anlayışa göre hakikat, Tanrı'nın kutsal kitap aracılığıyla bildirdiklerinden başka bir şey değildir. Bu yüzden insanın ne bu dünya ne de özel olarak kendisine dair bir sorgulama ve anlam arayışı içerisine girmesine gerek yoktur. İnsan bu hakikat karşısında iman etmeli, aklını da iman ve inancını güçlendirmek için kullanmalıdır. Dinin emir ve yasaklarına uymak, günah ile doğmuş olan insanın kusurlarından arınarak mutlu bir sonsuz hayata erişmesinin anahtarıdır. Diğer bir ifadeyle insan, Tanrı'nın çizmiş olduğu yaşam tarzına uygun yaşayarak yabani doğasını terk ederek ehil bir inanan haline gelecektir. Ancak pagan olarak nitelendirdiği birikimi reddetmesinin üzerinden geçen yaklaşık 14 yüzyıllık uğraşa rağmen Hristiyan batı, hakikat olarak bağlandığı inanç ile istediği mutluluğa ulaşmayı başaramamıştır (en azından bu dünyada). Bu da dini inancın sorgulanmasına ve bu yönde reformlar yapılmasına neden olmuştur. Tanrı'dan gelen ilahi emirlerin mutlak hakikat olarak görülmesine karşılık, bu ilahi emirleri değiştirme girişimi bir çelişki olmakla birlikte bu durum, insanın akli ile hakikate

ulaşacağına dair Antik Çağ söyleminin yeniden gündeme gelmesidir.

Orta Çağ sonrası Reform, Rönesans, coğrafi keşifler ve barut, pusula, matbaa gibi teknolojik gelişmeler, insanın doğuştan günahkâr olmadığı aksine akli ile doğruya ulaşabileceği düşüncesine neden olmuştur. Bu bakış açısı, insanın merkeze alındığı bir yaklaşımın gelişmesini sağlamıştır. Hümanizm olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre insan, aşkın bir güce gereksinim duymadan kendisini geliştirebilecek yetkinliğe sahiptir. Hümanizmde ilk başlarda insanın doğa ile uyumlu bir şekilde yaşaması gerektiği düşüncesi vurgulansa da uluslaşma ve endüstrileşme gibi seküler hareketler, bu bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Böylece Aydınlanma çağında insan, Orta Çağ'da Tanrı iradesine bıraktığı doğaya ve kendi yaşamına dair düzenlemeleri tamamen kendi akli ile iyileştirilebileceği ve kendisini de gerçekleştirebileceği iddiası ile yola çıkmıştır. Bu iddia, insanın hem çevresini hem de kendisini kontrol altına alarak ideal bir yetkinliğe sahip olacak şekilde düzenlemeye muktedir bir akla sahip olduğu inancına dayanmaktadır. Ancak bu potansiyelin ortaya çıkması, Kant'ta ifadesini bulan insanın kendi aklını kullanma cesareti göstermesi ile mümkündür.

Aydınlanma ile aklını kullanma cesareti gösteren insan, materyalist-mekanik bir evren anlayışı ile birlikte Tanrı ile evren arasındaki bağı, aklına duyduğu güven ile de Tanrı ile kendisi arasındaki bağı koparmıştır. Evrenin kendiliğinden meydana geldiği iddiası ile insan, mevcut evrende düzeltilmesi ve iyileştirilmesi gereken bir takım olumsuzluk ve sorunlar olduğunu iddia etmiştir. Böylece içinde yaşadığı dünyaya müdahale etmeye başlayan insan, İslam dünyasından transfer ettiği bilgi birikimi üzerine inşa ettiği bilgi ve teknolojiler aracılığıyla yeni bir dünya, toplum ve kültür inşa etmeye başlamıştır. Ulaşım, üretim, iletişim gibi alanlar başta olmak üzere insan hakları, özgürlük ve yönetim gibi toplumsal alanlarda sayısız düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu alanlarda gösterilen başarılar, insanlığın arzuladığı düzen ve mutluluğa yaklaştığı inancına neden olmuştur. Ancak günümüzde doğayı iyileştirme ve kendisini yetkinleştirme noktasında insanlığın beklenen başarıya ulaşamamasının yanı sıra beklenmeyen olumsuzluklara maruz kalması, insan aklına duyulan güvenin sarsılmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak antik Çağ'dan sonra bir kez daha insan, kendi aklına dayalı olarak bir dünya ve kültür kurmada başarısız olmuştur. Diğer bir ifadeyle hümanist yaklaşım ile merkeze alınmış olan insan, geçen süre zarfında istediği dünyaya ve amaçlarına ulaşamamıştır. Bu da transhümanizm ve posthümanizm gibi yeni insan anlayışlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü mevcut insanın hem biyolojik hem de zihinsel anlamda gerekli donanım ve yetkinliğe sahip olmadığı iddia edilmiştir (Le Brenton, 2019: 11-13).

Teknolojinin Şekillendirdiği Sanal Çağ: İnsandan "İnbot"a Dönüşmek

İnsan her çağda arzuladığı ideallere erişmek için sahip olduğu bilgi birikimi ve teknolojiler ile yaşadığı çevre, toplum ve kendisini değiştirmeye dair çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Günümüzde bu girişim, yapay zeka, nesnelerin interneti, dijitalleşme, robot vb. teknolojiler ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda dijital teknolojiler tarafından karakterize edilen 21. yüzyıl, sanal çağ olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırmada "şöhret, ün, unvan, dilek, arzu, sanki, güya, zan, tasavvur, nişan, alamet" (Türk Dil Kurumu Başkanlığı, t.y.) gibi anlamlar içeren

“san” kavramı, Divan-ı Lügat üt Türk’te ise “sayı, sayma, saygınlık” (Mahmud, 1985) olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla sanal çağı, “san-mak” çağı, “san-ki” çağı, “san” alınan bir çağ olarak nitelendirmek mümkündür. Bu bağlamda sanal çağ, fiziksel gerçeklikten kopukluğu imleyen, gerçekte olmayan, zihinde tasarlanan, farazi, tahminler çağıdır. Bununla birlikte insan zamanın büyük bir bölümünü sanal ortamda/dünyada geçirse de halen daha fiziksel bir evren içerisinde bulunmasından dolayı bu yüzyıl, fijital (phygital)^{*} çağ olarak da adlandırılmaktadır.

Tüm bu adlandırmalar dışında Max Tegmark (2021: 42,47) sanal çağı, “yaşam 3.0” olarak nitelendirmektedir. Yaşam formlarını karmaşıklık seviyesine göre üç aşamada (biyolojik, kültürel ve teknolojik evrim) ele alan Tegmark, “yaşam 1.0” olarak adlandırılan biyolojik yaşama örnek olarak bakterileri vermektedir. Tegmark’a göre bu yaşamın üyeleri yaşamak için çoğalabilir, ancak ne yazılımlarını (mevcut biyolojik ve fizyolojik yetkinlikleri ile gerçekleştirebilecek etkinlikler: okuma, yazma, yürüme, hesaplama vb.) ne de donanımlarını (fizyolojik ve biyolojik yetkinlikler) tasarlayabilirler. “Yaşam 2.0” olarak adlandırılan kültürel yaşamın insanın yaşamı olduğunu ifade eden Tegmark’a göre insanlar, dil gibi karmaşık yetiler edinebildiği gibi kendi yazılımlarını tasarlayabilecek yetkinliğe sahip olmalarına karşı kendi donanımlarını tasarlayamazlar. Kendi yazılımını tasarlayabilmesinin insanı diğer canlılardan daha zeki ve uyum konusunda daha esnek yaptığını ifade eden Tegmark’a göre bu durum insanın dünyaya hükmetmesinin ve kendisini geliştirmesinin yolunu açmıştır. Öyle ki insanın geliştirdiği yazılımda yaşanan hızlı değişimler karşısında donanım kısmı yani biyolojik gelişimi geride kalmıştır. Diğer bir ifadeyle insanın biyolojik yanı gelişiminin önündeki en büyük engel ve sınırdır. Tegmark’a göre bu engelin aşılması noktasında yaşamda gerçekleştirilmesi gereken son bir güncelleme daha gereklidir. O da biyolojik sınırlılıktan kurtulmayı sağlayarak yazılıma uygun donanım tasarlama özgürlüğü getirecek yaşam 3.0’dır. Böylece insan kendi kaderinin efendisi olabilecektir.

Tegmark’ın “yaşam 3.0” olarak adlandırdığı bu çağ, evrimin altı evresinden (Fizik ve Kimya, Biyoloji ve DNA, Beyinler, Teknoloji, Teknoloji ile Birleşen İnsan Zekası, Evrenin Uyanışı) bahseden Ray Kurzweil (2020: 29-39) açısından ise beşinci evre ile başlayıp altıncı evrede evrene yayılacak “tekillik çağı” olarak adlandırılmıştır. Teknolojik gelişmelerin neden olduğu değişim hızının üstel olacağını ifade eden Kurzweil’e (2020: 19-20) göre tekillik, “teknolojik değişim hızının, insan yaşamını geri dönülmez biçimde dönüştürecek kadar yüksek olacağı, değişimin etkilerinin de bir o kadar derinleşeceği, geleceğe ait bir dönemdir”. Bu bağlamda teknolojik tekillik ile birlikte insan yaşamı geri döndürülemez şekilde dönüşüme uğratılacaktır. İnsan kendi zekasından kat be kat hızlı süper yapay zekayı üretmeyi başaracaktır. Sanal-sahte dünyalar şu anda içinde bulunulan dünyadan daha gerçekçi olarak algılanacak ve insanın bir kusur, eksiklik olarak gördüğü birçok hastalık, yaşlılık ve hatta ölüm dahi bir sorun olmaktan çıkacaktır (Barrat, 2020: 38, 149).

Sanal çağı tanımlamak için hem Tegmark’ın hem de Kurzweil’in kullandığı ifadeler dikkate alındığında bu çağda gerçekleştirilmesi amaçlanan en önemli şey, hızla gelişen teknolojik değişimlere uyum sağlama noktasında mevcut biyolojik donanımı

^{*} hysical (fiziksel) ve digital (dijital) kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş bir kavramdır.

ve zihinsel yapısı geri kalan insanı dönüştürmektir. Bu da transhümanizm gibi yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hümanizm ile doğa ve tanrı karşısındaki konumunu değiştiren insan, tarihsel süreç içerisinde gelişen bilim ve teknoloji ile kendi doğasını değiştirme çabası içerisine girmiştir. Transhümanizm olarak adlandırılan bu eğilim, bir nevi insanın kendi varoluşunu inşa etme, kendisini tanrılaştırma çabasıdır (Dağ, 2021: 17-18). Bu bağlamda transhümanizm, teknolojiyi insanı şimdiye kadar yaşadığı hastalık, ölüm, yenilgi, başarısızlık gibi olumsuzluklar karşısında kalıcı, sağlam ve yeni bir varoluşa ulaşmanın en büyük aracı olarak görür (Ağın, 2022: 39). Diğer bir ifadeyle teknoloji, insanın ulaşabileceği en ideal ve mükemmel aşamanın sağlayıcısı olarak görülmektedir. Bunun için de teknolojinin çözüm bulması gereken sorunların başında, insanın yaşadığı birçok sorunun sebebi olarak görülen bedenden kurtulmak gelmektedir.

İnsanın bedenden kurtulma düşüncesini, felsefe tarihinde Platon'a kadar geri götürmek mümkündür. Buna göre insanın bedenini ruhun mezarı ve insanlığın bir kusuru olarak gören Platon'a göre insan, idealar aleminin gölgesi olan ve kusurlar ile dolu olan duyular alemine atılmış haldedir. Platon gibi agnostiklere göre de insan bedeni, hastalanmaya, yaşlanmaya ve ölüme mahkûm bir et parçasıdır. Benzer şekilde günümüzde de teknolojik ilerlemeler ile senkronize olamayan beden, kusurlardan arındırılması ve geliştirilmesi gereken bir şey olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle beden, kusurları ve eksiklikleri giderilecek, ıslah ve modifiye edilecek bir taslaktır. Genetik, robotik ve yazılım ile ilgili bilimler, bedeni yürürlükten kaldırarak daha mükemmel bir insan versiyonu oluşturmak için çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda gerçekleştirilen her yeni çalışmada beden, gerekliliği giderek azalan bir nesneye dönüşmektedir (Le Brenton, 2019: 9-13). Tarihsel süreçte insanın bedeni ve hareketlerini daha az kullandığı başka bir çağ olmadığını ifade eden Le Brenton'a (2019: 17) göre "sinirsel sarfiyat (stres) fiziksel sarfiyatın üstüne çıkmıştır". İnsanlar yaşamlarında gerçekleştirecekleri etkinliklerde, bedenlerinden ziyade teknolojinin sağladığı makineler ile işlerini gerçekleştirmektedir. Böylece kullanımı giderek azalan beden, taşınması zahmetli bir yük olarak görülmeye başlanmıştır.

İlk çağdan günümüze uzun bir geçmişe sahip olan teknoloji, ilk etapta insandaki kusurları düzeltmeye yönelik olarak kullanılmıştır. Öyle ki günümüzde insanların birçoğu, vücutlarındaki kusurları gidermek ya da estetik bir görünüm için plastik eklentilere sahiptir. Ancak zamanla bu eğilim, insanların yeteneklerini genişletme, eksiklerini gidermeye ve gelişen teknoloji ile yeni eklentiler edinmeye evrilmiştir (Walker ve ark., 2019: 172, 289). Böylece yaşamda karşılaştıkları zorlukları aşarak daha konforlu bir yaşam idealini gerçekleştirmek isteyen insan, yeni bir varoluşa erişmeyi amaçlamaktadır (Le Brenton, 2019: 212-213). Mevcut varoluşunun içinde bulunduğu yüzyılın gereklerini karşılayabilecek standartlara sahip olmadığını düşünen insan, ölüm nedeni olan yaşlanmanın ortadan kaldırılabilmesine, teknoloji ile beden ve zihnin geliştirilebilmesine, makine ile bütünleşerek daha üst bir varoluş seviyesine geçebileceğine inanmaktadır (O'Connel, 2018: 2-3). Bu varoluşunu daimî, ideal ve verimli kılarak içinde bulunduğu düşmüş olma halinden kurtulmak isteyen insan ya giderek daha çok makineye bağlı olarak yaşayacak, tüm işlerini ve yaşamını onlara teslim edecek ya da zihnini yeni teknolojik cihazlara yükleyerek robotlaşacaktır (O'Connel, 2018: 116). Bu bağlamda insan, teknolojiyi ilk olarak değişen süreç içerisinde ortaya çıkacak yeni gereksinimlere göre kendisini

modifiye ederek siborg haline gelmek, ikinci olarak ise kendisini yeniden var etmek için kullanmayı amaçlamaktadır.

Sahip olduğu biyolojik beden ile çeşitli gereksinimlere muhtaç, dayanıksız ve hata yapmaya meyilli bir varlık olarak nitelenen insanı, düşünmesi türetilmiş, ikincil, sınırlı ve yavaş bir varlık olarak gören Kurzweil (2020: 22), tekillik çağında gerçekleştirilecek yapay zeka teknolojisi ile insanın beden ve zihinden kaynaklı tüm sınırlamaları aşarak insan 2.0 olarak yeni bir varoluşa erişeceğini iddia etmektedir. Ona göre yakın bir gelecekte bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, insanın bilgi ve becerisini kapsayan, insan beyni gibi örüntü kurabilecek, sorun çözecek, duygusal ve etik zekaya sahip bir yapay zeka oluşturabilecek seviyeye gelecektir.

Zihni bilgisayarın alt bir versiyonu olarak değerlendirenler için zihnin bir bedene bağlı olarak var olması onun için bir kusur olduğu gibi bilgisayarlarda bu kusur yoktur. Onun içinde insan zihninin bilgisayara aktarılması için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Le Brenton, 2019: 22). Bu düşünce teorik olarak Descartes'e kadar geri götürülebilir. Beden ile zeka arasındaki bağın koparılacağını iddia eden Descartes'e göre beden, insan varoluşunun mekanik veçhesidir ve ikame edilebilir. Çünkü ona göre insanın özü cogito yani düşünebilmesidir (Le Brenton, 2019: 15).

Günümüzde ise Marvin Minsky, *The Society of Mind* (1988) eserinde bedensiz insan zekasının varoluşunu sürdürebilmesinden bahseder. Hans Moravec *Mind Children: The Future of the Robot and human Intelligence* (1990) adlı eserinde insan bilincinin bir bilgisayara indirebileceğine dair düşünce ve varsayımlar söz konusudur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen sayısız araştırma, insan ile makinenin birleşebileceğine dair ümitleri arttırmaktadır. Konuya dair gerçekleştirilen çalışmalardan en çarpıcı olanı sinir cerrahi uzmanı olan Robert White'in beynin bedenin ölümünden sonra yaşayabileceğini kanıtlamasıdır. Deneyde elde edilen verilerin çarpıcılığını Dr. Leo Massopust şu şekilde dile getirmiştir: "Gövdeden ayrılan bir beyin daha çalışkan oluyor... Hatta duyulara bağlı olmadan, daha hızlı düşünebileceğini sanıyorum. Ama bunun ne tür bir düşünme olacağını bilmiyorum... Yaşantıyla beslenmediğinden gelişemeyecek. Ancak bu da yeni bir deney olacak." (Toffler, 1981: 181-182). Bu tür deneylerin yanı sıra gelişen teknoloji ile birlikte pratiğe dönük çalışmalar da yapılmaktadır. Örneğin Neuralink adlı şirket, bilgisayar ve insan beyni arasında kortikal bir bağ kurarak, insan zihni ile makinenin yapay zekasını birleştirmeyi amaçlamaktadır (Husain, 2019: 29).

Tüm bu çalışmalara karşın insan zihnini herhangi bir bilgisayar ortamına aktarılamayacağını düşünenler de vardır. Öyle ki Miguel Nicolelis'e göre insan beyninin bilgi ve veriden ibaret olmadığı için nasıl çalıştığına dair bilgisayarı model olarak kullanmak mümkün değildir. Beynin edindiği her deneyim ile hem fiziksel hem de işlevsel olarak işleyişini revize etmesi, beyni hesaplanamaz ve simüle edilemez kılmaktadır (O'Connell, 2018: 60-61). Bununla birlikte insanlık halini bedensellik olarak görenler açısından beden, insanın iradesine ve gelişmesine engel olan edilgen bir madde değildir. Aksine kendine özgü mekanizmalarıyla dünyanın kavranışında önemli bir işleve sahiptir.

Bilgisayarın bir bedene sahip olmaması onun insanda olduğu gibi tam bir zekaya ulaşmasına engel olacaktır. Dolayısıyla bu bakış açısına göre bir bedene sahip

olmak tam bir zekaya sahip olmanın önünde engel değil aksine gerekliliktir. Diğer bir ifadeyle teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin üretilecek makineler insanın dünya ile kurmuş olduğu gibi bir ilişki kuramayacaktır. Makineler veri toplama ve işleme özelliğine sahip olsalar da insan gibi bir anlam evreninde yaşayamazlar. Öyle ki sıradan bir metin ile felsefi bir metin arasında anlamsal bir ayrım yapamaz. Her iki metinde onun için aynıdır. Bir benlik bilincine sahip olmamakla birlikte bildiğinin bilincinde değildir. Üretmiş veya yapmış olduğu iş ile ilgili herhangi bir duygusal bağa sahip değildir (Le Brenton, 2019: 197-200).

Gelişen teknolojiye karşılık insanın yeni bir varoluşa sahip olamayacağını iddia eden düşüncelere rağmen bedenine entegre edilen araçlar ile bütünleşen insan hem fiziksel hem de zihinsel yeni yetkinlikler kazanacaktır (Walker ve diğerleri, 2019: 43). Dahası ileride geliştirilecek kendi kendine öğrenme kapasitesine sahip derin öğrenme gerçekleştiren bir yapay zeka (veriden öğrenebilen, genelleme yapabilen, anlam ve bağlamı bilen, bilgi üretebilen, kendi bilincinde olan ve varoluşunu anlamlandırabilen), insan zekasına rakip olabilecek, hız, bellek ve birikime sahip olacaktır. Böylece insan-makine arasındaki ayrım ve mesafe ortadan kalkmış olacaktır (Husain, 2019: 28-31). Böylece insan, La Mattrie'nin (1980) *Makine İnsan* kitabında ifade etmiş olduğu gibi en sonunda gerçekten bir makineye dönüşecektir. Bu düşünceyi felsefe tarihinde ilk kez açıkça ifade eden La Mattrie'ye (1980: 19, 58-59) göre insan hem beden hem de düşünme süreçleri dişli ve yaylar ile işleyen ve bir makinedir. Ona göre düşünce, bu makinenin işleyişinin bir sonucu olmakla birlikte makinenin işleyişindeki bir bozukluk düşünme sürecini de olumsuz olarak etkileyecektir.

La Mattrie'den günümüze bu düşünce, yeni bir varoluşa sahip olmak için teknoloji ile bütünleşen insanı tarif etmek için kullanılan "insan 2.0", "siborg" ve "transhüman" gibi adlandırmalarda kendisini göstermektedir. Bununla birlikte mevcut zihinsel içerikleri daha iyi bir işletim (zeka) seviyesine sahip robot teknolojileri ile birleştirilmeye çalışılan bu yeni insanı "inbot" olarak adlandırmak da mümkündür.

Bilim ve teknolojiye yaşanan ve gelecekte yaşanması öngörülen değişimlerin şekillendirdiği sanal çağ, Ray Kurzweil gibi bilim insanları ve fütüristler açısından insanı ve çevreyi çok daha iyi bir konuma taşıyacakken, Elon Musk, Stephan Hawking ve Bill Gates gibi bilim insanları açısından insan ve çevrenin sonunun gelmesine neden olacaktır. O yüzden insanın gerçekleştirme hayalini kurduğu yapay zeka ve otonom araçlar ile işleyen sanal dünya, insanın son icadı olabilir. Öyle ki Georges Bernanos'a göre "Bir medeniyet, kendi yarattığı insan türü ve insanlık tipiyle birlikte ortadan kalkar." (akt. Lukacs, 2018: 11). Bu bağlamda insanın sanal çağda özgür olmak için geliştireceği yapay zeka, gelecekte teknolojinin hızını belirleyen özne olacaktır. Bu gelişme ile birlikte insan artık değişimin ve ilerlemenin hızını belirleyecek bir özne olmaktan çıkacaktır. Dahası kendi kararlarını kendisi verecek bir yapay zeka insanların emir ve belirleyiciliğinden kurtulmak isteyecektir. Böylece insan kendi sonunu hazırlamış olacaktır (Barrat, 2020: 27). Sanal çağda insan bedeninden kurtulmak için makineleşmeye başladıkça makinelerin artan önemine karşılık (makinenin insanlaşması), makineleşmeden kalan insan giderek önemsizleşecek ve değersizleşecektir (Le Brenton, 2019: 169-170).

Akıllı sistemlerin giderek insan yaşamına dahil olmasıyla birlikte insan, karar verme süreci ve bu sürecin gerektirdiği sorumluluktan kaçarak konformist bir tutum sergilemektedir. Akıllı sistemlerin işleme gücüne kendisini teslim eden insan, böylece bu sistemlerin otoritesini pekiştirmekle birlikte bu sistemlere uyumlu davranabilmek için de ciddi bir çaba harcamaktadır. İnsandaki bilinçli düşünmenin yerini işleme aldıkça insan makine gibi düşünmeye başlayacak, daha doğrusu düşünmeyecektir. Bu da insanın hakikati kurma kabiliyetinin ve otonomisinin kaybolmasına neden olacaktır (Bridle, 2020: 52-53).

Sanal Çağ Yeni Bir Orta Çağ mı?

Sanal çağa dair farklı değerlendirmeler, insanlığı nasıl bir geleceğin beklediği tartışmasını önemli bir sorun haline getirmektedir. Bu noktada bilim insanları, fütüristler ve düşünürler bugünden geleceğe bakarak olumlu veya olumsuz değerlendirmede bulunmaktadır. Ancak insanlığı nasıl bir gelecek beklediğine dair yapılan tartışmalar sağlam bir temele sahip değildir. Öyle ki insanın yaşamını ekranlar üzerine kurması, özel yaşamın her an takip altında olması, özgürlüğün metalaştırılması, dijital teknolojinin yönünün şirketler ve hükümetler tarafından belirlenmesi gibi insan ve toplum yaşamını doğrudan etkileyecek konular üzerine çok fazla düşünülmemektedir. Bu noktada tarihteki olgu ve düşüncelerle şimdi arasında kurulacak bağlantılar ile alternatif bir gelecek tasavvuru gerçekleştirilebilir (O’Shea, 2021: 17-19). Bu bağlamda insanlık tarihine bakıldığında sanal çağ ile Orta Çağ belli açılardan örtüşmektedir. Ancak burada Orta Çağ ile kastedilen dönemin Hristiyan batı mı yoksa Müslüman doğu mu olduğu sorusu gündeme gelmektedir.

Avrupa tarihinde Antik Çağ ile Yeni Çağ arasında kalan zamanı ifade etmesine karşılık Thomas Bauer (2021: 11-16), *Neden İslam’ın Orta Çağı Yoktur?* kitabında Orta Çağ kavramının sadece Avrupa için kullanılması, özellikle de İslam toplumları için kullanılmasından kaçınılması gerektiği düşüncesini temellendirmiştir. Orta Çağ’ı tamamen din hakimiyetinde şekillenmiş bir çağ olarak göre Bauer’e göre İslam dünyasının ve o dönemdeki bilimsel çalışmaların din ile bir ilgisi yoktur. Modern Çağ öncesi İslam toplumları, dini bağlılıklarını-yaşantılarını genellikle toplum ile uyumlu bir şekilde yaşamak için yerine getirmişlerdir. Din tamamen yaşamlarını belirleyen bir özne olmamıştır. Bunun en önemli göstergelerinden birisi din ile uyuşmayan Hristiyanlığın pagan olarak nitelendirip reddettiği Antik Yunan bilgi birikimine çeviriler yoluyla sahip çıkmasıdır. Bauer’e (2021: 18-20) göre bu durum, İslam toplumlarının kültürleri içerisinde yer alan farklılık, karşıtlık ve ayrılıklara tahammül etme, tolerans gösterme noktasında oldukça hoşgörü sahibi olmaları ve bunu bir zenginlik olarak görmelerinden kaynaklanmıştır.

Orta Çağ kavramını “zamansız bir geri kalmışlık ve dini fanatizm” olarak değerlendiren Bauer’e göre bugünkü bir toplum da Orta Çağ’a geri dönebilir. Öyle ki modernite ile birlikte ortaya çıkan totaliter ideolojiler, sömürgecilik ve soykırım 20. yüzyılın başarılarına gölge düşürmüştür. Bauer’e göre bu durum, batının dünyanın geri kalanı üzerindeki egemenliğini sürdürmek için izlediği bir stratejidir (Bauer, 2021: 25-26). Dolayısıyla benzer koşullar sağlandığında veya dayatıldığında mevcut ve gelecek toplumlar, Orta Çağı yaşamaya yeniden başlayabilir. Bu bağlamda sanal çağ ile Orta Çağ karşılaştırıldığında her iki çağ arasında yer alan benzerlikler, insanlığın yeni bir Orta Çağ’ın eşliğinde olduğunu göstermektedir. Buna

göre her iki çağ arasında kurulan benzerlikler şu şekilde özetlenebilir: metafiziğin yerini Metaverse gibi sanal metafizik evrenlerin alması, günahkâr insanın yerini kusurlu insanın alması, geçmiş kültür ile bağın koparılması ve bilginin tekelleşmesidir.

Metafizik Dünyadan Metaverse Evrenine

Sanal çağ ile Orta Çağ arasında kurulabilecek benzerliklerden ilki, Orta Çağ'ın metafizik ile karakterize edildiği yerde 21. yüzyılın sanallık ile karakterize edilmesidir. Modernite boyunca yaşadığı bu dünyayı tek gerçeklik olarak kabul edip metafizik bir dünyanın varlığına karşı çıkan insan, gelişen bilim ve teknoloji ile bozduğu dünya yerine kendi sanal evrenini (sosyal medya platformları ve simule deneyimler sunan çeşitli Metaverse evrenleri) inşa etmiştir. Üstelik bu sanal evrenler, her ne kadar sahicilikten uzak olsalar da artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi birbiri ile çelişen (sanal gerçek olmayandır) kavramların bir arada kullanıldığı adlandırmalar ile gerçekliğin üzerine konumlandırılmaktadırlar.

Orta Çağ'da dünyanın geçici bir yer olarak görülmesine karşılık öte dünya, insanın bu dünyayı terk edip ölümsüzlüğe ulaşmasından sonra sürekli olarak kalacağı asıl gerçeklik görülmüştür. Günümüzde ise zamanının çoğunu sanal dünyada geçiren insanın sanal çağda, yapay zeka teknolojisi ve insan zekasının bilgisayar ortamına aktarılması ile bedenden kurtularak ölümsüzlüğe ulaşacağı ön görülmektedir (O'Connel, 2018: 193-194). Bu bağlamda Orta Çağ'da insanın gitmesi için ölmesi gereken metafizik alemin yerini sanal çağda, insanın ölümsüz olması ile ulaşacağı sonsuz ve yapay sanal dünyalar olarak tasarlanan Metaverse evrenleri almıştır. Diğer bir ifadeyle görünüşün arkasında bir hakikatin olduğuna inanmayan modern insan, görünüşün ötesinde sanal şehirlerden bir dünya inşa etme işine girmiştir. Bu da insanın doğa, şehir ve toplum gibi gerçeklikler ile olan ilişkisinin bozulmasına neden olmaktadır. İslam ile batı Orta Çağ'ını karşılaştıran Bauer'e göre (2021: 71) Orta Çağ'da felsefesinin gerilemesinin nedenlerinden birisi de şehir hayatının bozulmasıdır. Batıdaki şehirler küçülüp kaybolurken, doğudaki şehirler büyümüş, hatta yeni şehirler kurulmuştur. Öyle ki artık insanlar içinde buldukları şehir ve kültürün özelliklerini edinecek kadar bu dünyada kalmayacak, içinde buldukları gerçekliğe ve kültüre aidiyet hissetmeyeceklerdir (Toffler, 1981: 86-87). Bu bağlamda insanların sanal Metaverse evrenlerinde yaşaması ve gerçeklik ile kopan sahicilik ilişkileri ile karakterize edilen sanal çağ, yeni bir Orta Çağ'ın habercisi gibidir.

Hristiyanlıkta bu dünyadaki yaşantıya bağlı olarak insanın öte dünyada cennet ya da cehennemde sonsuz bir yaşama geçireceği düşüncesi vardır. Ancak dinin bozulan yapısı ve belki de insanın ölmeden gideceği yeri garantileme isteğinin sömürü konusu olarak görülmesi, kilisenin cennetten yer satma olgusunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Böylece insan dünyada yaşarken uyduğu ya da uymak zorunda olduğu kısıtlamalar olamadan istediği gibi bir hayatı yaşama imkanına kavuşmuş olacaktır. Bugün de kimi insanlar, içinde yaşadıkları dünyayı düzeltmeye karşı ümitleri ya da sabrı kalmamış olacak ki sanal bir evrende istedikleri yaşamı sürdürecekleri çevreyi oluşturmak için gerekli arazi (tamamen kurgusal bir dünyadan ya da gerçek dünyanın kopyasından) ve ekipmanları satın almaktadırlar*.

* Bunun için çeşitli ticari siteler insanlara hizmet vermektedir. Örnek platformlar için bakınız: <https://decentraland.org/>, <https://www.sandbox.game/en/>, <https://www.overthereality.ai/>

Metafizik öte dünya gibi bu Metaverse evrenleri de mevcut dünyanın sınır ve kurallarının geçerli olmadığı ve insanın özgürlüğüne kavuşacağı yerler olarak kurgulanmaktadır. Fiziksel olarak hareketi kısıtlanmış olsa da bu yerlerde insan, gerçek dünyada yaşamadığı bir duygusal çeşitliliği deneyimler. Bu durum, beden ile deneyimin, zihin ile beden, gerçeklik ile sahtenin birbirine karışmasına neden olur. İnsan sanal dünyada sadece bedensel ve maddi kısıtlamalardan değil, toplumsal, ahlaki, değer ve kimliklerden ve bunların neden olduğu sorumluluklardan da kurtulur. Bu bağlamda insanın istediği kişiliğe ve kimliğe bürünmesini sağlayacak imkanları insana sunması ile sanal dünya, farklı kimliklere bürünmeyi sağlayan bir varoluş kataloğudur (Le Brenton, 2019: 151-154).

Sanal ve gerçek dünya arasında kalan insan günümüzde Orta Çağ insanına göre daha çok zorluk, uyumsuzluk ve problem yaşamaktadır. Orta Çağ'da insan ölmekten öte dünyayı deneyimleme imkanına sahip değilken günümüzde insan sanal evreni gerçekmiş gibi deneyimlemektedir. Bu iki dünya arasındaki geçişlerinde insanın duyuşsal algısı tuhaflaşabilmekte hem kendi hem de çevresini algılamada uyum sorunu yaşayabilmektedir. Özellikle çocuklar için iki dünya arasındaki sınır ve olaylar arasındaki farklar bulanıklaşmakta, iki dünya arasında ayırım yapma noktasında zorlanmaktadır. Yetişkinler açısından ise gerçek dünyada insanın kaçmak istediği sorunlar, yüzleşmek istemediği kişiler ve ulaşmayı arzuladığı idealler için sanal evrendeki simule yaşam tercih sebebi olacaktır. Bununla birlikte Orta Çağ'da sonsuz yaşamın olduğuna inandığı öte dünyaya giden insana, bu dünyadaki bilgilerinin, yaşantısının ve sahip olduğu malların hiçbir faydası olmayacaktır. Benzer şekilde sanal dünyada da insanlar, gerçek dünyada yapmış oldukları ile ilgisini tamamen kesebilmektedir. Sanal dünyada kendisini bambaşka bir insana dönüştürebilmekte, geçmişi ile bağını koparabilmektedir. Ancak buradaki sorun, insanın burada gerçekleştirdiği eylemlerden sorumlu tutulup tutulmayacağıdır. Bugün sanal dünyada geçerli olacak sosyal, ahlaki ve hukuki düzenlemelerin nasıl olacağı, uygulanacağı ve kontrolünün sağlanacağı en temel sorular arasında yer almaktadır.

Günahkâr Insandan Kusurlu İnsana

Orta Çağ ile sanal çağ arasındaki ikinci benzerlik ise Orta Çağ'da insanın günahkâr bir varlık olarak görülmesine karşılık sanal çağda insanın kusurlu, eksik bir varlık olarak görülmesidir. Orta Çağ'da insan, günahkâr bir varlıktır ve bu günaha düşmüş olma durumundan Tanrı'nın emirlerini yerine getirerek kurtulabileceğine inanılmaktadır. Bu noktada insanın kendi irade ve aklını kullanması onu kurtuluşa götürmeyecektir. O yüzden akletmesi değil, kilise tarafından ilan edilen emir ve yasaklara uyması gerekmektedir. Böylece insan ilk günahından kaynaklanan olumsuzluklardan arınarak kurtuluşa erebilecektir. Diğer bir ifadeyle insan günahkâr bir varlık iken Nasrani bir kul olacaktır.

Bauer'e (2021: 42) göre ilk günah öğretisinin Hristiyan batıda olması onların benlik ve başarı algısını olumsuz olarak etkilemiştir. Bu olumsuz etkiden kurtulma adına insan, inandığı din ile yollarını ayırmıştır. Ancak istediği başarıyı yine de elde edemeyen insan, bu kez kusuru kendi varoluşunda aramıştır. Bu bağlamda Orta Çağ'ın aksine sanal çağda insanın eksik ve kusurlu bir varlık olarak görülmesi bugünün insanının günahıdır. Öyle ki sanal çağın insan anlayışına göre insan "zayıf

olmamalı, utanmamalı, ıstırap çekmemeli, ölmemeliydi... Bütün sahne, yılan, kutsal elma, cennetten kovulma, ölümcül bir hata, bir sistem arızasıydı” (O’Connell, 2018: 1). Dolayısıyla insan, sahip olduğu bedensel ve duygusal vb. kusurlardan kurtularak yeni bir varoluşa sahip olmalıdır. Bunun için de bilim ve teknolojinin sağladığı imkanlar ve yönlendirmeler doğrultusunda yaşamını sürdürmelidir.

Orta Çağ ile sanal çağ insan ve toplumu arasındaki bir diğer benzerlik ise bireyselliğin arka planda ve kitleselliğin ön planda olmasıdır. Orta Çağ’da dini inançtan kaynaklı olarak bireysel olarak var olmak ve hareket etmek yerine cemaat olarak kitlesel olarak yaşamak esastır. Öyle ki Hristiyanlıkta birlikte olmanın, sayıca fazla olmanın getireceği güçlülük her zaman teşvik edilmiştir. O yüzden de Fransiskan ve Dominken gibi çeşitli tarikatlar Orta Çağ boyunca var olmuştur. Benzer şekilde sanal çağda da insanlar bireysel olarak hareket etmek yerine çeşitli sosyal, çevresel, ideolojik ve endüstriyel hareketlerin takipçisi olarak yaşamaktadır. Bir hareketin öncüsü olmaktan ziyade ardılı olarak var olan insan, sanal çağın insan aklının yapay zekâ kadar iyi çalışmadığı iddiası ile uyumlu olarak konformist bir tavır takınmaktadır. Sanal çağda çoğu insan bu durumdan şikâyetçi bile olmayacaktır. Öncelikle geliştirilen robot teknolojisi ile çalışmamaya alıştıırılacak olan insan, sonrasında geliştirilen yapay zeka ile de düşünmemeye alıştıırılacaktır. Oysa Rönesans’ın ayrı bir çağ olarak kurulmasının arkasında yatan sebebin bireyin keşfedilmesinde yattığını ifade eden Bauer’e göre (2021: 49) bir Yunan barbarlara karşı ve bir Müslüman da diğer toplumlara karşı tek başına ayaklanmıştır.

Geçmiş ile Bağın Koparılmasından Yeni Dünya Düzenine

Orta Çağ ile sanal çağ arasındaki üçüncü benzerlik ise geçmiş bilgi, birikim ve kültür ile bağın koparılmasıdır. Bu, Orta Çağ’da Antik Yunan entelektüel birikiminin Hristiyanlık ile uyuşmaması nedeniyle pagan olarak nitelendirilip reddedilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bauer’e (2021: 20, 68, 79) göre Orta Çağ’ın karanlık olarak adlandırılmasında; önceki uygarlıklardan farklı bir kültürün geliştirilmesi, din dışındaki bilme çabasına değer verilmemesi, farklı inançlara hoş görü ile yaklaşılması ve din ile uyuşmayan söylem ve eylemlere sahip insanların toplumdaki dışlanması etkili olmuştur. Bu bağlamda dini kendi çıkarları için yorumlayarak değiştiren kilisenin dogmatik tutumu, geçmiş bilgi birikimi ve kültürün reddedilmesine neden olduğu gibi yeni bilgi ve kültürlerin üretilmesini de engellemiştir. Benzer şekilde sanal çağda da bilim ve teknoloji ile uyuşmayan bilgi, söylem, uygulama ve alternatif çözüm önerileri kabul görmemekte, insanın karşılaştığı tüm sorunların bilim ve teknoloji tarafından çözüleceğine dair duyulan inanç dolayısıyla mevcut iş gücü ve kaynaklar bu alanlara harcanmaktadır.

Sanal çağın geçmiş ile bağının kopması, teknolojinin öznesi olduğu değişimlerin katlanan hızlarda meydana gelmesi ile gerçekleşmektedir. Gelecekte yapay zeka ve insan varoluşuna dair gerçekleşecek bu hızlı değişimler, geçmiş ile bağın hatta şimdi ile olan bağın kopmasına neden olacaktır. Öyle ki Aydınlanma ve endüstrileşme süreci ile seküler bir düşüncenin hâkim olmaya başlaması, öncelikle insan ile tanrı, sonrasında ise insan ile doğa arasında bir kopuşu beraberinde getirmiştir (Dağ, 2021: 25). Günümüzde gelişen teknolojiler ile sanal dünya, insanlar arasında bir kopuşa sebep olmaktadır. Çeşitli sanal dünya platformlarında sahte kimlikler üzerinden gerçekleştirilen ilişkiler, giderek insanları gerçeklikten ve birbirinden

uzaklaştırmaktadır.

Bilginin Yokluğundan Bilginin Aydınlığına

Orta Çağ ile sanal çağ arasındaki dördüncü benzerlik ise Orta Çağ'da bilginin yok edilmesi, gizlenmesi ve belli ilkeler doğrultusunda elemeye tabi tutulmasının neden olduğu cahillik ve karanlığa karşılık, sanal çağda internet gibi teknolojik imkanların oluşturduğu bilgi çokluğunun sağladığı aşırı aydınlığın neden olduğu körlük ve karanlıktır. Orta Çağ'da Antik Çağ'ın bilgi birikimini taşıyan eserlerin Hristiyanlık ile örtüşmeyenlerin bir kısmı yok edilmiş, bir kısmı da kilisede toplanmıştır. Dolayısıyla insanlığın bilgi birikimi tahrif edilmiş, bilgi kilisenin elinde tekelleşmiştir.

Bilginin kilisede toplandığı Orta Çağ'ın aksine sanal çağda ise her tür bilgi ve doküman, dijital platformların tekelinde toplanmıştır. Bu hem bilginin manipüle edilmesi imkanını doğurmakta hem de insanın bilgiyi zihinde tutuma gereksinimini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, insanların herhangi bir sebeple bu bilgilere erişiminin kısıtlanması ya da ortadan kalkması tehlikesini de içermektedir. Böylece bilgiye her yerden ulaşmanın sağladığı imkan, bu bilgiye erişmeyi sağlayacak araçların ortadan kalkması ile büyük bir imkansızlığa dönüşecektir. Bu da insanların geçmişine, tarihine, hatıralarına da ulaşamaması, dolayısıyla insanın geçmiş ile bağının ve ilişkisinin kopması demektir. Oysa insanlık ne zamanki kendisinden önce gelen birikimi bir kenara bırakmış, tarihinden ve geçmişinden koparak yeni bir tarih yazmaya kalkışmışsa, kendi karanlık çağını yaratmıştır. Öyle ki insanlığın sıfır birikime sahip olduğu tarihin ilk dönemleri ve Antik Çağ kültüründen kopan Hristiyan Orta Çağ, karanlık dönem olarak nitelendirilirken bu birikimin yeniden ele alındığı çağ, aydınlanma olarak adlandırılmıştır.

Orta Çağ'da bilgiye erişimin zor ve kısıtlı olmasına karşılık sanal çağda herkes bilgiye kolayca erişebilmektedir. Ancak bu durumun neden olduğu aşırı bilgi birikiminin ve bilgi kirliliği, insanın bu bilgi ile başa çıkmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumu James Bridle (2020: 20-21) şu şekilde ifade etmiştir:

Dünyayı aydınlatması umulan şeyin ta kendisidir onu karanlığa sürükleyen. İnternetin erişilebilir kıldığı sayısız enformasyon ve dünya görüşü tutarlı, üzerinde fikir birliğine varılmış bir gerçeklik üretmiyor; aksine, basit anlatılar, komplo teorileri ve hakikat sonrası siyaseti üzerindeki gerici ısrar tarafından un ufak edilmiş bir gerçeklik peyda oluyor. Yeni karanlık çağ fikrini bu çelişki körüklüyor işte: Bilgiye biçtiğimiz değer bu kârlı metanın iyice bollaşmasıyla yerle yeksan olduğu, dünyayı anlamanın yeni yollarını bulma arayışı içinde kendimize döndüğümüz bir çağ bu.

Diğer bir ifadeyle Orta Çağ'da bilgiye ulaşamamanın neden olduğu cehaletin olduğu yerde sanal çağda, farklı türden bilgilerin oluşturduğu bilgi kirliliğinin neden olduğu bir cehaletten söz etmek mümkündür. Bridle'ye (2020: 192) göre "Her geçen gün dünyaya dair daha fazla şey bilmemize karşın, bir şeyler yapma konusundaki acimiz sürekli olarak artıyor". Öyle ki bugün insanlara sanal dünyada enformasyon, ticaret vb. sitelerde sunulan sayısız bilgi ve ürün seçeneği ile karşı karşıyadır. Bu bilgi ve ürünlere dair kullanıcı yorumları ve incelemelere saatlerini ayıran ve günün sonunda ne yapacağına/alacağına karar veremeyen insan, geçen bunca zamanın pişmanlığı ile bilinçsiz, yanlış eylem ve tercihlerde bulunmaktadır.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde yaşadığı çevreyi iyileştirme ve kendisini geliştirme amacı güden insan, geçen uzun zamana rağmen hedeflediği bu amaçları tam olarak gerçekleştirememiştir. Yaşanan olumsuzluklar insanın amacının değişmesine neden olmuştur. Buna göre insani ilerlemenin yerini teknolojik ilerlemenin aldığı sanal dünyada cehaleti, hurafe ve acıları ortadan kaldırmak yerine kendisini yeni teknolojilerin gereksinimlerine uygun hale getirmek insanın yeni amacı haline gelmiştir. Böylece kendi biyolojik ve zihinsel kusurlarından kaynaklanan olumsuzlukları ortadan kaldırmayı amaçlayan insan, bu sayede daha iyi bir yaşama erişeceğine inanmaktadır.

Günümüzde yapay zeka, Metaverse ve otonom araçlar teknolojisinin hayata geçirilmesi noktasında, sanal dünyada suç işlemenin mahiyeti ve robotların haklarının olup olmayacağı gibi konuların tartışılmasını insanın sanal dünyaya uyum sağlama çabasının bir kanıtı olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bu soruların aksine bahsedilen teknolojilerin hayata geçirilmesiyle; insanın yapay zekadan daha iyi bir fikir üretebilecek mi, insan değersizleşecek mi, insan varoluşunu anlamlandırma noktasında din ve felsefenin konumu nasıl değişecek gibi soruların tartışılması daha fazla önem arz etmektedir (Husain, 2019: 36). Bu noktada son yıllarda teknolojinin çok hızlı bir şekilde insanı ve toplumu dönüştürmesine rağmen insanın teknolojiye dair kavrayışının pek dönüşmediğini ifade eden Bridle (2020), teknoloji karşısında eleştirel bir yaklaşım geliştirmenin, geliştirilen çeşitli teknolojilerin işleyişi ve etkilerini anlamak için önemli olduğunu altını çizmektedir. Bu, teknoloji karşısında savunmasız kalmamak için ve de teknolojinin potansiyelini kendi çıkarları için kullanacak elitler ve şirketlerin insafına kalmamak için elzemdir. Bu durum, toplumun belli bir kesiminin eline bırakılmayacak kadar ciddi bir mesele olduğu için insanların teknoloji okur yazarı olması gerekmektedir. Bunun için de insanın halen daha kendi aklını kullanabilme özgürlüğüne/imkanına sahipken sanal çağın neden olduğu/olacağı sorunların felsefi, psikolojik, sosyal, ekonomik vb. boyutları ve etkileri üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle sanal çağ ile gerçekleştirilmek istenen değişimlerin teknik boyutlarından ziyade insani boyutlarının ve insana etkilerinin tartışmaya açılması gerekmektedir. Çünkü insanlığın gelecekte karşılaşacağı en temel problem teknoloji ile ilgili değil, insan ile ilgili olacaktır.

İnsan Denen Meçhul kitabında canlı varlıklar ilminin cansız maddeler ilminden daha yavaş ilerlediğinden bahseden Alexis Carrel'e (1990: 22) göre insan, kompleks bir bütündür ve insanın kendisi hakkındaki bilgisi halen daha tasvir aşamasındadır. Öyle ki günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmeler ile insanlığın gelmiş olduğu seviye arasındaki uçurum/uyumsuzluk, bilim ve teknoloji tarafından gerçekleştirilecek eklentiler ile giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bakış açısında insan, ikame edilebilir farklı parçalardan-sistemlerden oluşmuş bir yapı olarak görülmektedir. Bu durumun neden olacağı olumsuzlukları Carrel (1990: 323) şu şekilde ifade etmiştir:

...teknolojinin çevremizde yarattığı muhite dejenere olmadan uymak imkansızdır. Bizim bu durumumuzdan sorumlu olan ilim değildir. Suçlu olan yalnız biziz. Yasak olan ile olmayanı ayırt etmeyi öğrenemedik. Tabii kanunlara karşı geldik. Böylece en büyük günah, hiçbir zaman cezasız kalmayan bir günah

işledik. Fen dininin ve endüstriyel ahlakın dogmaları biyolojik gerçek karşısında düşmüş bulunuyorlar... Cansız madde ilimleri bizi bizim olmayan bir ülkeye götürmüşlerdir. Bu ilimlerin bize arz ettiği her şeyi körü körüne kabul ettik. Fert daralmış, ihtisaslaşmış, ahlaksız, zekâsız kendini ve kendi müesseselerini idare etmekten aciz bir duruma gelmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde insan, kendisini ve yaşadığı dünyayı daha iyi bir konuma taşıma çabası içerisinde olmuştur. Farklı çağlarda bu ideale yaklaşan insan, kimi çağlarda ise hayal kırıklığına uğramıştır. Bu bağlamda insanın eşliğinde bulunduğu sanal çağın yeni bir Orta Çağ olup olmadığı konusunun ele alındığı bu çalışmada, her iki çağ arasında kurulan benzerlikler insanlığın yeni bir Orta Çağ'ın eşliğinde olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu iddia, henüz çalışmada ifade edilen sanal çağı karakterize eden teknolojilerin geliştirilmeye devam ettiği günümüzde, insanlığın yapacağı tercihler ve tartışmalarda halen daha geleceğini belirleme imkanı bulunduğu kesinlik iddiası taşımamaktadır. Bu bağlamda "sanal çağ yeni bir Orta Çağ mı?" sorusunda "Orta Çağ" kavramı ile iki şey kastedilmektedir. Birincisi, sanal çağın karanlık bir çağ mı yoksa altın bir çağ mı olacağı, sanal çağ karşısında toplumların nasıl bir tavır alacağına bağlı olacaktır. Buna göre sanal çağda insan ve toplumu bekleyen olumsuzluklar ile yüzleşmek zorunda kalacak bazı toplumlar, teknolojiye duymuş oldukları aşırı güven ve sanal çağın neden olacağı olumsuzluklar üzerinde düşünmemelerinden dolayı Hristiyan Orta Çağ toplumunun karanlığını yaşayacaktır. Teknolojiye karşı daha eleştirel bir tavır alan ve Orta Çağ toplumlarının yapmış oldukları hataları tekrar etmeyen toplumlar ise sanal çağın taşıdığı tehlikeler konusunda gerçekleştireceği tartışmalar ile İslam Orta Çağ'ının aydınlığını yaşayacaktır. İkincisi ise genel olarak tüm insanların sanal çağdaki teknolojik gelişmelerin etkisinde kalarak Orta Çağ toplumunu karakterize eden davranışları benimsemeleri ile karanlığa sürüklenmeleridir. Buna karşılık bu teknolojiyi üretenler ise diğer insanları manipüle ve kontrol ederek kendi aydınlıklarını yaşayacaklardır. Diğer bir ifadeyle insanların birçoğu kapalı bir mekana kısılmış olarak Metaverse alemi gibi sanal platformlarda sahte gerçeklikler içinde yediği yapay gıdalar ile sahte bir cennet içerisinde yaşayacaklardır. Bu teknolojiyi üreten azınlıklar ise dünyada bozulmadan kalabilmiş gerçek doğa içerisinde doğal yiyecekler ile yaşamını sürdürecektir. Dolayısıyla sanal çağda teknoloji, herkes için iyi bir hayat oluşturmak yerine ona sahip olanlar için bir tahakküm ve iktidar kaynağı olarak kullanılacaktır. Ancak bu durum, kutsal güçleri kendisi için faydalı işlerde kullanmak ve insanlığa sunmak için cennete uzanan ellerine güvenen Prometheus'un kibrinin onun düşüşüne neden olması gibi bugün insanlığın faydasına sunmak için ellerindeki teknoloji geliştirme potansiyeline güvenenler, kendileri ile birlikte tüm insanlığın düşüşüne neden olabilir.

Sonuç olarak sanal çağın karanlık bir Orta Çağ'a mı, yoksa İslam'ın altın çağına mı evirileceği, bu teknolojileri üreten, kullanan ve bunlar üzerine düşünen insanların etkisi ve yönlendirmesi ile belirlenecektir. Bunun için de sanal çağı şekillendiren teknolojinin nimetleri ve hayatı nasıl kolaylaştıracağı ile ilgili düşüncelerin yanı sıra, insan ve toplumun varoluşuna dair etkilerinin ne yönde olacağına dair tartışmaların derinleştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ağın, B. (2022). *Posthümanizm*. Siyasal Kitapevi.
- Barrat, J. (2020). *Son icadımız*. L. Tayla (Çev.). Pegasus Yayınları.
- Bauer, T. (2021). *Neden İslam'ın orta çağı yoktu?*. H. Y. Akçay (Çev.). Runik Yayınları.
- Bridle, J. (2020). *Yeni karanlık çağ*. K. Güleç (Çev.). Metis Yayınları.
- Carrel A. (1990). *İnsan denen meçhul*. R. Özdek (Çev.). Yağmur Yayınevi.
- Cornford, F. M. (2015). *Sokrates öncesi ve sonrası*. S. Onan ve A. M. C. Şengör (Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dağ, A. (2021). *İnsansız dünya transhümanizm*. Ketebe Yayınları.
- Freud, S. (2013). *Uygarlığın huzursuzluğu*. H. Barışcan, (Çev.). Metis Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Başkanlığı. (t.y.). San. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri* içinde. Erişim Tarihi Ocak 5, 2023, <https://sozluk.gov.tr/>
- Husain, A. (2019). *Duyarlı makine yapay zekanın olgunluk çağı*. D. Dalgakıran, (Çev.). Siyah Kitap.
- Jaeger, W. (1946). *Paideia; The ideals of Greek culture volume I: Archaic Greece: the mind of Athens*. Basil Blackwell.
- Kurzweil, R. (2020). *İnsanlık 2.0*. M. Şengel (Çev.). Alfa Yayınları.
- Le Brenton, D. (2019). *Bedene veda*. A. U. Kılıç (Çev.). Sel Yayıncılık.
- La Matrie, J. O. D. (1980). *Makine insan*. E. Bayramoğlu (Çev.). Havass Yayınları.
- Lukacs, J. (2018). *Modern çağın sonu*. İ. Kapaklıkaya (Çev.). Ketebe Yayınları.
- Mahmud, K. (1985). *Dîvânu lugâti't-Türk*. B. Atalay (Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- O'Connel, M. (2018). *Makine olmak*. Ö. Karakaş (Çev.). Domingo Yayınları.
- O'Shea, L. (2021). *Geleceğin tarihleri*. A. Ay (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Stephenson, N. (1992). *Snow crash*. Penguin Random House LLC.
- Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0*. E. C. Göksoy (Çev.). Pegasus Yayınları.
- Toffler, A. (1981). *Gelecek korkusu şok*. S. Sargut (Çev.). Altın Kitaplar Yayınevi.
- Walker, A., Walker, K., ve Carruthers, S. (2019). *Süper insan*. S. Evren (Çev.). Siyah Kitap.